

Dr. VASILJ POPOVIĆ: TRGOVINA BUDIMLIĆA U PRVOJ POLOVINI XIX. STOLEĆA

U orijentalnom institutu pokrajinskog muzeja u Sarajevu nalazi se jedna zbirka trgovačkih pisama i kopija (prepisa) o poslovanju sarajevske trgovačke porodice Budimlića. Tu je zbirku prodao 1909. spomenutom institutu član te porodice Pero Budimlić. Korespondencija i računi obuhvataju period od 1802. do 1865. A u arhivi se nalazi i jedno pismo ili temesuč iz g. 1873. i jedna srpski ćirilicom i onda turski pisana sudska osuda od 22. januara 1872. za dug Pere Budimlića. Nema pisama iz godina 1803.—1805., 1815., 1816., 1820., 1822.—1828., 1832., 1834.—5., 1837.—8., 1843.—4. Ja sam pisma obeležio brojevima hronološkim redom, pa ih tim brojevima u zaigradi citiram. Pisma su pisana srpsko-hrvatski osim jednog grčkog, 2 talijanska i 17 turskih. Arhiva daje dosta važnih podataka za staru trgovinu Sarajeva u jednom dužem periodu i uspostavlja vezu između perioda 1831.—1834., koju je proučio Vl. Skarić iz trgovačke arhive Hadži-Avakumovića i Pavlovića,¹ i perioda 1789.—1801., za koji je V. Čorović izneo materijal iz trgovačkog teftera četvorice ortaka Sarajlija, koji su iz Splita vodili živu trgovinu s našim krajevima.² Zbog toga biće od koristi da tu arhivu ovde detaljnije iscrpem. Za kraj XVIII. i početak XIX. stoleća izneo je P. M. Krajinović nekoliko beleške Mite Ristivojevića.³ Prevod jednog turskog pisma iz 1864. g. o načinu trgovanja u Bosni, dao je Hamdija Kreševljaković u »Narodnoj Starini« I. 1922. Moj rad »Trgovina Bosne u 1812. godini«, primljen je da se izda u »Spomeniku« S. K. A. u Beogradu. Za trgovinu Livna i zapadne Bosne bilo bi od interesa proučiti tefter trgovačke kuće Kujundžića, koji dopire do 1819. u prošlost, i delove korespondencije Kovačevića iz Duvna. Oboje sam ja predao 1913. godine Centralnoj Biblioteci »Prosvjete« u Sarajevu, gde se i sad nalaze.

Prema navodima g. Vl. Skarića porodica Budimlića doselila se u Sarajevo pre 1682.,⁴ a spominju se Jovo i Pero Budimlić i u tefteru proučenom od dr. Čorovića,⁵ pa i u ovoj arhivi.

Korespondencije od 1807. do 1813. potiče od firme Jove Budimlića. Od 1821. god. pojavljuje se Jovin sin Risto, od 1836. trguju zajedno Risto i Stefan u Sarajevu, a od 1839. i u Derventi i Sarajevu. 1850. god. umire im otac. U god. 1836. spominje se Dimitrije Budimlić u jednom ortakluku s Ristom.

¹ Vladislav Skarić: Iz trgovačkih teftera i pisama. Zagreb 1914.

² Bosansko-hercegovački trgovci u Dalmaciji. Prilog sarajevskoj trgovini. Godišnjica Nikole Čupića XXXV. 1923.

³ U »Bosanskoj Vili« 1903, str. 192 i d.

⁴ V. Skarić, sp. d. str. 47.

Pamučna trgovina Napoleonova vremena.

Iz arhive ove za istoriju trgovine znatne kuće, vidi se, da su Budimlići živo učestvovali u trgovini, koja se, povodom kontinentalnog zatvora, razvila suvim putem, preko Balkanskog poluostrva:⁶ Da bi stali na put kriumčarenju Francuzi su uveli certifikate za robu koja nije poticala iz Engleske i njezinih kolonija. — Takav jedan certifikat d'origîne (od 26. juna 1813.) sačuvan je u arhivi Budimlića (br. 26.)

U njem potvrđuje generalni konzul Francuske u Smirni (za poslove Smirne i Arhipelağa) provenienciju pamuka pod navedenim znakom, da potiče iz Smirne, da ide preko Soluna i da se smije provoziti u Francusku »novim putem Bosne i Ilirije«, da ova roba ne dolazi iz Engleske ni iz njezinih kolonija, nego da je produkt polja iz okoline Smirne. Certifikat je vidirao i francuski konzul u Solunu.

Francuska je 1809. s Ilirskim provincijama stvorila mogućnost, da ima takav teritorijalni dodir s Turskom, koji bi joj omogućio neposredan kopneni spoj (preko Italije, s ishodištem u Genovi i Marseju) sa Turskom i Malom Azijom. Sledeće godine oživlje odmah novi put Solun—Sarajevo—Kostajnica—Trst.

Najvažniji artikl, koji se tim putem transportovao, bio je pamuk.⁷ Po izveštajima francuskog generalnog konsula Davida u Travniku (od 4. januara 1809.) prolazak pamuka iz Levanta preko Bosne traje od srpskog ustanka. Do 1809. g. išao je preko Broda za Trst. Od 1809. prenos pamuka skreće od Sarajeva na Kostajnicu, direktno na francuski teritorij. To je »la nouvelle route«. U Sarajevu je, po opisu de Gamere, bilo stovarište sve robe, koja je bila određena za Split, Brod i Kostajnicu. Skupoća transporta i nesigurnost plovidbe odvrćala je trgovce od puta na Split, pored sveg francuskog nastojanja da tim pravcem udari transport. (Arh. Budimlića br. 20. i 21.)⁸

Sarajevski trgovci namamljeni dobrim cenama pamuka u Trstu (12—13 forinti oka) bacili su se 1808. na trgovinu pamukom, ali su pretrpeli velike gubitke, jer je zbog velike potražnje skočio sa 60—70 para na oku na 6 i 7 piastera, dok je u isto vreme u Trstu nastao nagao pad cijena.⁹

Ipak, ti početni neuspesi nisu smeli sarajevske trgovce da se i dalje bave trgovinom pamuka. Oni su slali pamuk poznatim trgovcima u Trst, koji su ga za njihov račun prodavali ili su ti trščanski trgovci i sami sudelovali u trgovini s polovinom polažući pri prijemu u Kostajnici sumu za polovinu vrednosti pošiljke. Tako je Jovo Budimlić otpremao pamuk

⁵ Godišnjica XXXV str. 218.

⁶ Vidi o ekonomskim posledicama kontinentalnog zatvora između E. L e v a s s e u r, Histoire du commerce de la France II. str. 76 i d. John Holland Rose, Napoleon I. 1906, II. str. 223 i d., F. Bertin, Le blocus continental... 1901. — A. Lumbrroso, Napoleone I e l'Inghilterra 59, 1897. — za Balkan I. Pavlović, Spomenik II.; St. Novaković, Spomenik XXXVI. V. Jelavić, Glasnik zem. muz. u B. i H. 1904. i najpotpunije: M. Gavrilović, Ispisi. S. K. A. 1904.

⁷ Prema polumesečnim izveštajima austriskog konzula u Travniku Paulicha prošlo je za Kostajnicu kroz Travnik od 17. dec. 1811. do 26. dec. 1812. pamuka: 21.121 tovar (Drž. arhiv u Beču, Konsulat Travnik 1812). Samo od kraja avgusta do kraja septembra prošlo je oko 5600 tovara.

⁸ Vidi: Gavrilović, Ispisi, str. 382.

Stefanu Rizniću i Hadži Dragi Teodoroviću u Trst posredstvom špeditera Opoća Trisua u Kostajnici (Br. 12.—23.)

Iz toga je vremena sačuvana uspomena na »pamučnu godinu« u sarajevskoj lokalnoj tradiciji, kad su bale pamuka i deve bile zakrčile sarajevsku čaršiju, da se nije moglo proći.¹⁰ Trgovalo se pamukom od Soluna, Smirne, Sereza i Tri kale (br. 12., 13., 20. i 21.) Kolik je promet činio Budimlić vidi se iz pisma od 24. marta 1813. Dragi Teodoroviću u Trst (br. 25.). Potvrđuje da je primio hiljadu talira za pamuk, preko Paula Bratrova (?) i traži da mu ostale novce pošalje prvom zgodnom prilikom i čim se što pamuka proda, neka kambiale eskontira i novac pošalje odmah. Drugi put mu je poslato 2.000 talira (br. 21.).

Konjunktura je za pamuk te godine bila vrlo dobra (br. 23.).

Cena pamuku bila je u Sarajevu prosečno 4 groša na oku. Po odbitku transportnih troškova od Sarajeva do Kostajnice, gornja suma od 2.000 talira predstavljala je vrednost za preko 100 metričkih centi pamuka. Spominju se pošiljke od 38 i od 40 bala (br. 12., 13., 20.), »a uzeo bi bio, da se trefi i viša partija« i poslaće pamuk prvom karavanom u Kostajnicu na Opoća Trisua »kome možete preporučiti, da nastoji u kontumaci (lazaretu) dobro mjesto dati, da ne bi se roba strapacala« (br. 20. od 26. IX. 1812.)

Zbog velikog prometa kirije za prevoz jako su poskočile. Toga radi je poskočila i roba i otešćan izvoz domaćim poljoprivrednim proizvodima. Zato u Bosni, sem trgovaca i kiridžija, niko nije bio zadovoljan ovom novom trgovinom.¹¹

Da se i u kući Budimlića s većim bogatstvom osetila veća raskoš, vidi se iz računa troška, što ga je učinio Jovo za majku 1805.—1809. (br. 8.—9.) i od 1809.—1818. (br. 34.). Tu se između ostalog spominje čurđija, anterija, pafte i jedan prsten, kupljen 1808. god. u Veneciji za 24 cekina.

Osim pamučnom trgovinom bavili su se Budimlići izvozom voska, zečina i drugih krzna, oprane vune, lana i uvozom: fesova iz Jakina (Ankone), kafe, šećera, pirinča (br. 6., 7. iz 1809. god.) Ovaj je promet išao preko Broda (1807. preko Jeftana Ninkovića, 1809. preko Mih. Pavlovića, br. 6. i 7.)

Iz obračuna o jednom prigodnom ortakluku s Nikom Besarovićem, koji je po tom zajedničkom poslovanju putovao i u Solun, vidi se da je Budimlić uložio 22.179.22, a Besarović 5.664.,10, svega 27.843.,33 groša. Od pamuka, kave (11 tovara) šećera i dr. imali su dobitak od 19% za deset meseci (br. 19), dok je, inače kamatnjak bio 12% (1807./8.: br. 10, 1836.: br. 58).

Osobni saobraćaj kretao se ponajviše, preko Dubrovnika, a dosta i preko Splita. Putovalo se šta više i po suhu između Trsta i Splita. Budimlić je pisao šior Zaharinu, da mu novac od prodanog pamuka pošalje u Split po suhu, po sigurnoj prilici, po Jovi Đuriću, pa se za izvesno nadao, da će mu novac poslati s novcem šior Gavre Bajovića. Tih dana imao je knjižgu (pismo) od rečenog Đurića. Javlja, da će i on doći u Trst, dok prvo društvo trefi (br. 16 od 17. I. 1811.).

⁹ Ibid.

¹⁰ Po pričanju pok. Hadži-Makse Despića iz Sarajeva.

¹¹ Gavrilović, Ispisi. p. XI. i izvještaji francuskih konzula (u spomenutim zbirkama).

Kao što nije uspelo na drugim stranama, nije se niti na Balkanskom poluostrvu mogao striktno provesti kontinentalni zatvor. Solun je bio centar kriumčarske trgovine s engleskom robom. Francuski se izveštaji tuže na to i ističu, da se zbog prenosa engleske robe ne mogu da dobiju kirije u Solunu. Mesto bržim i jeftinijim vodenim putem, Srednja je Evropa pa čak i Francuska, kupovala skupo kriumčarenu robu: šećer, kafu, duhan, predeni pamuk, koju su Englezi dovozili morem do Soluna, a odavle se prenosila skupljim kopnenim putem preko Balkanskog poluostrva.

Trgovina posle kontinentalnog zatvora.

Pošto je prestala francuska vlast u jugoslovenskim zemljama (1813. do 1814.) i pošto je srušen Napoleonov sistem u Evropi, vraća se trgovina na Balkanu u stare kolotečine. Prestaje kontinentalni zatvor i promet se opet uputi jeftinim morskim putem, gde je god bilo moguće. Pamučni put izgubi svoje značenje. Sad se potrebni pamuk dovezio u Bosnu iz Trsta preko Splita i Sinja u trgovačke centre Livno i Sarajevo, i preko Metkovića u Mostar. Oživeše opet veze s Dubrovnikom.

Veze s Dubrovnikom.

U Dubrovniku se češće i poduže bavio jedan član kuće Budimlića, tako 1817. Jovin brat Pero, 1818. Jovo, 1821. Jovin sin Risto (br. 30, 33, 36). Iz Splita održava s Budimlicima veze Ilija Lučić.

Posle praznine u korespondenciji od 1822.—1828. vide se 1829.—1830. veze Budimlića s Ristom, sinom Hadži Laze Lučića u Dubrovniku. Ovaj prodaje neke mendoše od briljanta i belenzuke od bisera, što ih je primio od Riste Jovina Budimlića preko šior Josifa Aranitovića i to uz gubitak (br. 37—43) i šalje mu kafe (br. 43, 44). Lučić prodaje za račun Budimlića i suhe govede jezike i menja ih za rezačije, koje mu šalje (46, 47, 48). Lučić mu javlja također cene vune u Trstu i Jakinu (1830. br. 48).

God. 1836. dobivaju Hristo i Stiepo Budimlići 24 meha zejtina 651 oku iz Dubrovnika preko Mihaila Aničića u Mostaru. Do Mostara je dovezao jedan kiridžija po 14 para na oku a od Mostara ga prenosi drugi po 20 para. Aničić naplaćuje svoj trud 4 groša od tovara (54). Za period od 1851.—1854. vide se veze Budimlića s Dubrovnikom dosta jasno. Jefto Perinović iz Dubrovnika naručuje od Budimlića iz Sarajeva, da pošalju po prvom kiridžiji 30 hali fesova i 10 čifta fišek-ćesa usćupskie (skopskih) od tenečeta žutoga i gajtana (br. 155 iz 1852., 164 iz 1853. g.). Osim toga Perinović je primao od Budimlića: suvih govedih jezika i pršuta govedih (164 iz 1854.). Budimliće su interesovale cene vune, bosanske i mostarske, i o njima im javlja Perinović iz Splita pri prolazu iz Trsta u Dubrovnik (168 iz 1854.).

Iz kontokorenta Jeftana Kovačevića iz Dubrovnika za Ristu i Stiepu za razdoblje od 1851. do 1854. (br. 171.) vidi se, da je Kovačević slao 15 pošiljaka zejtina, a 2 pošiljke toz- (u prahu) šećera. Promet je iznosio svega forinti 2.571.31. Novac se slao po kiridžijima ili po poznatim ljudima tako po Spremi na Lazara Knežića u Mostaru, koji ga je onda dalje otpremao. Preko Knežića su se slala i pisma (br. 171). Od 1858. g. pojavljuje se mesto Knežića Mihailo Aničić u istoj ulozi (206).

Ove se veze s Kovačevićem nastavljaju i u 1856., 1857. i 1858. god. Jedamput je morao sam otpremač odmah platiti carski đumruk (182), a

drugi put ga je plaćao u Sarajevu Budimlić (185). I dalje je glavni artikl zejtin, pa šalovi. Kovačević je slao i smokava, bez narudžbe, pa ih Budimlić nije hteo primiti (219 iz 1858. g.).

Godine 1857. izdaje Jeftan Kovačević iz Dubrovnika Budimliću u Sarajevu menicu (kambialu). U njoj potvrđuje Kovačević, da je primio od Šabana Rabošti iz Skadra 160 for. i daje nalog Budimlicima da mu sumu isplate, kad im pokaže ovo pismo s muhurom (br. 188). Te je iste godine izdao Kovačević Šabanu menicu i na Đorđa Filipovića, Spasoja Savića i Jovana Ilića te piše Budimliću, ako koji od njih ne bi hteo platiti Šabanu »plati Ti, koliko bude, a ja ću Tebi pripoznati, jer volio bih izgubiti prst od ruke, nego da me ko osramoti« (br. 189.).

Veze sa Starom Srbijom.

Jake su bile veze s Istokom: sa Skopljem (Ušćupom), Prilepom i Uzundevom, na sajmovima u poslednja dva grada. Od sajma uzundevskog ostalo je u Skoplju u zajednici s jednim ortakom gr. 14 628, u tom: 5 kesa furde (krzna) samurske oka 22 i 50 drama po groša 400, 3 soruka susamura po groša 700, 1 temesuč (obveznica) ternovalinski Nikole H. Niče i H. Dimitrija od groša 3.678.

Nanovo nosi ortak: 2 kese furde zerdovih oka 9 i 350 dr. po 400 groša, 1 kesu furde samurske oka 4 i 330 dr. po 600 gr.

Dalje se nabraja sadržaj sanduka Nr. 1—4.

Unutra se spominju fesovi i fesovi bečki polutunosi (oko 174 teste (tuceta) po 24—64 groša, polutunosi kao najskuplji.) Sva je roba bila u vrednosti od 29.034 groša i 30 para (br. 53 od 17. nov. 1836). Za ovu se godinu navodi cena krznima u Sarajevu: zerdavi po gr. 26, samsari 20, mačke divlje i jazavci 10, vidre 65 i 70 dobre, repovi zerdavini 3,,20 do 4, samsarski 1,,20—2, vjeverički 0,,12, zečine na bosanski 2,,—, lisice 17,,—, vosak 20,,—, groša. Ove cene javlja Dimitrije Budimlić Hristi Budimliću u Skoplje, kad je ovaj bio na putu za sajam u Prilepu. Preporučuje mu da ove cene saopšti i Hadži Dimitriću, koji će, verovatno također biti u Prilepu. Pirinča neka ne uzima, jer je u Sarajevu stao na 3 groša. Ako Jovo izađe u Trnoviju, neka se s njim dogovori. Pismo je adresirano Kir Hadži Kostu Novakoviću u Ušćup da ga uputi. g — daru Hristi Budimliću, »gdi bude« (Br. 55 od 20. dec. 1836). Pod istim datumom piše mu Stefan Budimlić, da ga je molio Lazo Tomić da mu kupi »1 časlovac i 1 psaltir gerčki«. (56.)

U 1852., 1853. i 1856. g. vide se opet veze Budimlića sa Skopljem. Oni šalju iz Sarajeva: noževe, klince iz Vareša (br. 52 iz 1833 g.) a dobavljaju iz Skoplja preko Taslidže: vranjsku užariju i pamuk (151, 160, 178, 179, 183).

Trgovci u Solunu s kojima se održaju veze jesu: Jano Nerlenčović i Simo Lakić.

Veze s Užicom.

God. 1857.—1864. održavaju Budimlići dosta žive veze sa Narančićem iz Užica. Oni mu šalju: zejtin, pirinač, toz-šećer, ploče i čavle konjske, kafu, lekovitu vodu protiv groznice (od šior Sumbula). Narančić traži, da mu pošalju »pirinča ljuboškoğa«, ako bi ga bilo (205, 207, 208, 209, 210,

214, 215, 217, 220, 239, 270). Jedamput se spominje, da je u Užice doneo zejtina i jedan trgovac iz Skadra.

Narančić šalje Budimličima po narudžbi 8 kom. časlovaca po 12 groša, posle 12 kom. časlovaca i psaltira i 40 kom. bukvara. Budimlići su primili za Narančićev račun od nekog Save za knjige 565 groša (215, 220).

Sumbulovi lekovi, prašci, spominju se u pismu Riste Budimlića od 30. VI. 1860 (br. 229), koji šalje »apove od Sumbula« bratu Stiepi u Derventu po konsulovoj pošti u Brod na Kljaju. Apovi su protiv groznice, koju je Stiepo opet dobio.

Iz Užica naručuje haljinu i pojas preko Budimlića jeromonah Pajsije Perinović iz Žitomislića. Ujedno im čestita novu kuću za koju su mu javili u pismu, i šalje im pozdrav od Serafima Perovića igumana i Niki-fora Dučića profesora duhovne škole (231 od 15. VI. 1860. g.).

U Užicu se nisu mogle da nađu cvancike, da se njima plati račun sarajevski, jer su se tu više tražile i cenile. Ali je bilo više rubalja i šupljih dukata cesarskih i starih bakaruša (207). Narančić šalje iz Užica novac Budimliču u Sarajevo po Stjepanu Mariću, kramaru iz Glasinca (207 iz 1858. g.).

Filijala u Derventi.

Godine 1839., 4. aprila piše Stefan Budimlić iz Dervente, gde stalno živi i trguje, Risti Budimliču u Sarajevo, da mu ne sme kupiti žita i poslati, »zašto bi bio svezan i otjeran u Travnik, taki je ovdje tembih... Ovdje je veliki glad. Ja sam uzeo radi prodaje ovdje kukuruza oko 400 oka, pa su mi ga vratili natrag, umalo nijesam na belaj udario od takve stvari«. (60).

Godine 1841. šalje Risto Budimlić iz Dervente preko oca u Sarajevo, pismo Lazi Dukiću, u kojem moli Dukića, da piše Milakoviću u Trst, da ih kreditira hiljadu forinti robe, jer koliko bi imali fajde na robi sarajevskoj, toliko i na trieščanskoj. (67).

Ovoj derventskoj filijali Budimlića polazi za rukom da sklopi veze s Trstom. 1842. šalju Risto i Stevo Budimlić iz Dervente 700 for. braći Škuljevićima i Milakoviću u Trst preko Broda. Te i sledeće godine šalju preko Broda: voska 2 bale, pa 3 bale 163 oke, 413 kom. zečina i 300 forinti u novcu.

Naručuju da im se pošalje (preko Siska i Broda) 10 vreća kafe, 2 vreće šećera u glavama, 60 paketa pamuka Nr. 16—24, po 20 paketa drugih numera, 1 centu malteza pamuka, 20 peča beza amerikana, 2 kaše safuna. Beza amerikana traži se debela vrsta kao što ide za Banjaluku. Mole da se preporuči spedicionaru u Sisak, da ne bi robu zadržavao putem, jer im je prva zastala preko 2 meseca. Od Broda se roba prenosila na kolima. (br. 69). Kolari se spominju od Broda do Dervente tek 1862. (256).

I u Banjoj Luci su kupovali 1840. g. derventski Budimlići robu, ali im je bila sasvim skupa.

Godine 1846. poslao je Stefan Budimlić iz Dervente po Imširića momku jedan fangot novaca pod pečatom preko Riste Budimlića u Sarajevo »vladici od svih popova« groša 5093 (br. 77). Takvo preuzimanje novca u Derventi spominje se i u jednom pismu bosanskog mitropolita (?) Ignacija iz Travnika (116 iz god. 1849.).

Trgovina ove filijale u Derventi bila je počela opadati 1846. g. »jer se napunila čaršija« (br. 81 od 16. dec.). Stevan piše iz Dervente Risti u Sarajevo, da nastoji oko Laze (Lukića), da im pribavi kredit »ne bi li se kakav god posao otvorio, pa kad bi se upoznali i sastavili pare, mogao bi otići sobom u Beč i doći pred ramazan na jedan mjesec« (81). Svaki čovek, koji sedi u Sarajevu »i nema kredita u Trijestu, u Beču, u Rumeliji, uzalud sjedi« (87 od 17. III. 1847). Morao bi kadgod otići i u Osijek (ibid).

Lazo Lukić saopštio je Stevanu, da će dati Risti menicu »nekakvu vekslu za Urumenliju« da podigne para koliko mu treba na sto jedan (mesečno) (89. od 6. maja 1877.).

Filijala u Derventi postojala je i dalje i vodila je dosta živu trgovinu. Čini se da se u njoj radio i terzijski zanat, jer se u jednom pismu traži materijal potreban za taj zanat (90), a u drugom momak, koji je vešt terziluku (91. iz 1847.). Plaća momku bila je mesečno 15—20 groša (63).

U ovoj korespondenciji (br. 146 od 16. V. 1852.), spomenut je i veliki požar, što se dogodilo u Sarajevu: »u nedelju u 1 sat u noći izgorelo je od šeer čeaine ćuprije s ovu stranu Miljacke sve redom do Burekove kuće t. j. sva čaršija, sav latinluk, sve ispred Tašlihana s obadvije strane do Besarine kuće i s drugu stranu do Medića kuće na varoši od Fočine kuće do banje, sve s obadvije strane, svi hanovi«. Inače nema spomena o sarajevskim događajima, što dolazi od karaktera same korespondencije.

Prevoz preko Splita i Livna.

U god. 1850. pojavljuju se pošiljke za Budimlića u Sarajevu preko Nike Jurkića iz Livna. Roba dolazi iz Trsta. Jurkić se brine u Livnu za njezinu otpremu kao spediter, jer ističe da ima »koli podosta slati«, ali nema po kome. »Ovo samo Kuprešana, što me sluša, a ostale kiridžije naše ne će ni da idu, govore, da ne smiju«. Prošle tovare oterale su kiridžije preko Skoplja (u Bosni), pa su im oduzeli konje za komoru, te im je roba pokisla u planini, dok su im konji vraćeni (br. 124 i 126 iz 1850., 138 iz 1852. g.).

Jurkić je bio po svoj prilici, katolik, piše pismo ikavski i ćirilicom.

Spediciju robe u Splitu obavlja Vita Levi (br. 134 iz 1851., 137 iz 1852.).

On je pogodio bio direktno kiridžije iz Splita za Sarajevo, da se ne promene u Livnu »zaradi kalaja da vam ne falie« (137 iz 1852.). Na to se tuži Jurkić, tvrdeći da je Levi uzeo nepouzidane kiridžije, koji su odmah iza Livna predali robu kiridžijama skopaljskim i kupreškim, ili kad ne mogu predati gornjim kiridžijama, ostave robu u čijoj kući, pa onda roba tako dugo čeka na prevoz. Stoga Jurkić piše, da ne će više ništa, da prima preko Vite Levija (br. 140 iz 1852.).

Prevoz preko Broda.

Sarajevo i Derventa održavali su s Austrijom veze preko Broda. To je »nemački« Brod (104) i zemlja »Nemačka« (austrijska). Preko Broda idu trgovci u Beč u trgovinu. Preko Broda i Siska održavaju se veze sa Trstom. Spomenuli smo kao posrednike u Brodu u (1807. i 1809.) Jeftana Ninkovića i Mih. Pavlovića. Godine 1862. i 1863. spominju se Kosta Kostić i Stevo Popović (256, 265, 266), god. 1817. Stevan Jan-ković (31.)

Godine 1863. otpremili su Budimlići iz Dervente Perinoviću u Trst preko Steve M. Popovića u Brodu bure voska. U Brodu je uredno vagnuto. Pošta u Trstu nije odgovarala težina, baca Popović krivicu na Perinovića, što nije kad je sa željeznice bure primio, tamo odmah vagnuo i kad se ne bi jednako vaga pokazala s buletom, da je od društva željeznice naplatio (265).

Pošta.

Za vreme francuskog vladanja u Ilirskim Provincijama ustanovljena je bila pošta između Kostajnice, Soluna i Carigrada.¹² Tada je molio Jovo Budimlić svoga komisionara Dragu Teodorovića u Trstu: »da mi pišete sa svakom poštom, koje su cijene i prilike za moje vladanje« (br. 20 od 26. septembra 1812.).

S propašću francuske vlasti propala je i transbalkanska pošta na turskom teritoriju. U Bosni se vratilo opet primitivnom odašiljanju pisama i novaca po kiridžijama i poznatim trgovcima. Tek četrdesetih godina uređena je pošta. Još 1839. šalju Budimlići pismo po brodskom kiridžiji, koji ga izgubi (60), a 26. januara 1842. po brodskoj pošti (67). Pošta je išla »svake evte« (75 iz god. 1846.). »Sada je uređena careva pošta i nosi svake sriede odavlen (iz Sarajeva) u Brod«. (130 od 2. III. 1851. br. 132.). Kad je pismo bilo na debelu čačetu plaćala se »dvostruka pošta« (br. 141 iz 1852.).

Kovačević iz Dubrovnika šalje Budimliću u Sarajevo nekoliko pisama, da ih preda na označene adrese i da od tih ljudi ne ište »poštu« (poštarinu), nego neka zaduži njega što dade. (Br. 189 iz 1857. g.). Između Sarajeva i Dubrovnika išla su pisma preko Mostara i Metkovića, i od Splita do Dubrovnika po pošti, inače po nekome usput. Pisma i novac prihvatili su na tom putu, u Mostaru i Metkoviću, poznati trgovci i dalje ih otpremali (206). Novac se slao u fangotu ili fišeku pod markom i pečatom (268). 1856. god. šalje se novac iz Skoplja u Sarajevo preko pošte i plaća se 39 groša na 2.600 groša t. j. okruglo 1.27% (78 i 151 iz 1852.). Poštarinu je plaćao ili odašiljač ili primalac, o čemu je jedan drugog u pismu obavještavao (115, 155, 178).

Perinović iz Trsta primio je 1863. god. 50 dukata pod Budimlićevom markom i pečatom, prodao ih je, te odbija »troškove carskoj dilidenci 1.05 f. i samsarije za prodati 27 krajcara« (268).

Pisma iz Sarajeva u Derventu dolaze preko Tešnja. Slanje tovara preko Tešnja bilo je skuplje. Zbog toga se traže direktne kiridžije za Derventu. (76). 1847. g. poslato je po pošti iz Sarajeva u Derventu: širit, kirice (kerice, čipkice) i gajtan (90).

Kirije.

Plaće kiridžija na »pamučnom putu« Solun — Sarajevo — Kostajnica vide se izvještaja Antoana Vasa, francuskog vicekonzula u Prištini od 6. oktobra 1812. Plaćalo se po tovaru 180 groša od Soluna do Sarajeva, a 80 od Sarajeva do Kostajnice dakle svega 270 groša pa i po tu cenu bilo je teško naći kiridžije, jer su ovi voleli da rade na kraćem i lakšem putu Solun — Oršova, kuda je išla engleska trgovina. Troškovi za prenos robe na tom putu iznosili su 140 groša po tovaru.¹³

¹² Gavrilović sp. d. str. XI.

¹³ Spomenik XXXI. st. 151 i d.

God. 1836. plaćalo se od Dubrovnika do Mostara na oku 20 para, a od Mostara do Sarajeva 14 para kirije (54), god. 1857. od Dubrovnika do Sarajeva 26 para (197). Od Sarajeva do Dervente bila je 1848. g. kirija na oku 14 para (124), 1850. g. iz Livna do Sarajeva 26 para (124), 1851. g. 24 pare, a iz Splita do Livna tovar 14 groša ili for. 1.40 (134), iz Splita do Sarajeva direktno 35 para (137) i po 30 para, ako dotera isti kiridžija, a po 27, ako se usput promene kiridžije (142), iz Skoplja do Sarajeva 90 groša tovar (br. 151 iz 1852. g.).

Novac.

Novac, koji se spominje u francuskom periodu, bile su forinte (12, 13, 36), cesarski taliri i kolunati, cekini i rušpe. U rušpama je bilo najčišće zlato i verovnik je za pozajmljene rušpe tražio da mu se vrate rušpe (36 iz 1821. god.). I danas je narodna rečenica: Čist kao rušpa. Računska je jedinica bio groš i para.

U godini 1850. ističe se da i u Skoplju imaju dva pazarluka: »i na gornji esap i na donji«. Mehandžijama, kiridžijama računa se po donjem esapu (cvancika 3 groša i 20 para, bešluk po 5 groša). Inače je cvancika bila 4 groša, a bešluk 5 groša i 20 para (br. 128). U Vranju su bile cene novcu oko 7% jeftinije, nego u Skoplju (128 iz 1850. god.). Cene su bile: Altiluk = 6 groša, bukara = 1 groš (u Užicu, broj 205 iz 1857. g.) Banovac = 1 gr. (236 iz 1860. g.) Forinte (forinta od Viene (br. 12, 13 iz 1810. g.) bile su 1846. god. po 10 gr. i 20 para i po 11 gr. (77), 1852. po 9 gr. 10 para (135), 1857. po 12 gr. (204).

Taliri. 60 »taliera karlovaca« spominje se 1821. g. (36.). »Ako budu kolunato pod istu cenu kao i cesarski talijeri, pošaljite« (24 iz 1813. g.). Taliri su bili 1846. g. po 22 gr. (77), i 1850. po 24 gr. i 20 p. i po 23 gr. (128.), 1857. po 24 gr. (201), direklije po 24 gr. Godine 1858. spominju se dva talira elvana = 12 groša (209). Bilo je popola taliera kao i cvancika polovnica (207 iz g. 1858.). Trebalo je paziti na talire, koji idu po 6 cvancika, jer je bilo i lipiskih talira, koji se nisu mogli trošiti više od 4½ cvancike. Zbog toga ih je trebalo meriti prema karlovcu ili pravom elvanu (143 iz 1852. g.). Narančić iz Užica pitao je u Sarajevu, pošto se tu troše francuski taliri od pet franaka i grčki taliri od 5 drahma (207 iz 1858. god.).

Madžarije, zlatan novac, vredile su okruglo 55 groša ili 20 para više ili manje (204, 189, 161), 1846. g. po 50 gr. (77), 1850. po 58 gr. (128), 1860. čak po 60 gr. (čarkli zdrave i šuplje), a po 59 gr. bez čarka (236). U Skoplju se 27. IX. 1849. god. gubilo na madžariji 4 gr. i 20 p. (118.). Tom je prilikom i forinta bila spala sa 11 gr. 20 p. na 10 gr. 30 p.

Madžarija se računala 1858. g. u Dubrovniku po 4.38 for., a 1856. po 4.40 for. (grup sidilati madžarija br. 185 iz 1856. g.).

Cekini = for. 5.52 (br. 263 iz Trsta g. 1862) = 54 turska groša. Adio ide na manje. Cekini su po for. 5.32 (269 iz god. 1863.).

Cvancike zdrave idu po 4 gr. 10 p., šuplje po 4 gr., male i zdrave i šuplje po 2 gr. (236 iz 1860. g., 205 iz 1857., 78 iz 1846. g. 128 iz 1850.) a po 3 gr. i 20 p. i 3 gr. i 30 p. »na donji esap« u Skoplju (128 iz 1850. g.). U Užicu su bile 1858. g. cvancike skupe i nisu se mogle dobiti. Dukat se mogao tada dobiti za 56 gr., ako se plaćalo cvancikama, inače je bio 58 gr. (207), na austriskoj carinarnici u Brodu primane su 1862. g. po 3 gr. i 20 p. (256).

Mincovi po gr. 62 išli su dobro u Skoplju (151 iz 1852. g.) po 56 (128 iz 1850. g.).

Bankot-cedulje (banknote). Za njih su se čule rdave novosti iz Beča i niko ih više nije hteo (98 od 17. marta 1848. god., pismo oca iz Sarajeva Risti i Stepri u Derventu).

Karantan (stari krajcar austrijski) bio je $\frac{1}{60}$ forinte = 6 para (152 iz 1852.) = 4 pare u 1860. g. (236). Šestice od 6 karantina falile su »ne će da ih uzimaju ni ovde ni u Nemačkoj« (t. j. Austriji), javlja se pismom 135 iz 1852. g. iz Sarajeva u Dubrovnik.

Šovran (šofran, šovrenj) = 167 gr. (204 iz 1857.).

Rublja je išla po 19 gr. i 20 p. i po 18 gr. i 20 p. u Skoplju (128 iz 1850. g.), u Užicu (1858.) po 20 gr., i delovi rublje po 15, 10, 6, 5, 4 i 2 gr. (207). God. 1852. bilo je u Sarajevu mnogo rubalja i trošile su se po 2 forinta, $\frac{3}{4}$ rublje po 13 gr. i 20 para (143).

Dukati bili su po 54 gr. 1852. g. (135), na austriskoj carinarnici u Brodu 1862. g. po 50 gr. 25 p. (256), g. 1863. po fl. 5.31 (268). U Užicu su bili cesarski dukati po 56 gr. god. 1859. (220).

Medžidije, zlatne velike trošile su se u Užicu 1858. g. po 112 gr., a srebrene po 22 gr. (207).

Mahmudija meka bila je po 90 gr. u Skoplju 1850. g. (128).

Stambolje bio po 32 gr. u Skoplju, po 30 u Vranju (128 iz 1850. g.).

Rubija = 10 gr. 20 p. (128).

Adlim novi 20, stari 22 gr. (128).

Igrimiluk novi 22 gr. i 20 p. (128).

Bakar uše i marijaščice bile su sitnež (220 iz 1859. g.).

Uvoz i izvoz.

Iz Trsta se dobavljala: kafa, šećer, kalaj, bez (amerikan), pamuk (maltez), šap, gvozdena roba, čađe, rum u šišama (bocama), mazija, safun, smokve u vencima i u barilima, kadaif (81, 83, 124, 134, 269) i dr.

Iz Dubrovnika su kupovali Budimlići zejtin, šećer, rezačije, šalove, iz Jakina fesove (7 iz 1809. g.), iz Skoplja duhan (kočanski) i pirinač (kočanski i pazardžički), užariju (vranjsku), iz Kočana duhan i pirinač, iz Pazardžika pirinač, iz Urumenlije pirinač, iz Užica crkvene knjige, iz Srebrenice duhan, iz Mostara luk, iz Srbije med i maslo (88, 90, 107, 112, 113, 115 i t. d.).

Po jednoj pošiljci iz centrale u Sarajevu filijali u Derventu vidi se čim su otprilike Budimlići trgovali, to su: nanule, dimiluk, čit, konopci, torbe, beli vuneni kolani, firale, čarape, kese za barut, fenjeri, svila, čohane čakšire i fermeni, šalvare, brave, konci (176 iz 1858. g.), širit, kopče i gajtan, i osim toga ostali navedeni uvozni artikli.

Izvozilo se ponajviše u Trst: vosak, oprana vuna (bosanska i mostarska), krzna; u Dubrovnik: goveđi jezici i pršute; u Užice: zejtin, pirinač, toz-šećer, kafa, konjske ploče i čavli; u Skoplje: noževi, klinci i ploče, na panađur u Uzundevo: krzna, fesovi i dr.; u Jakin zečine (44 iz 1830.).

Ono što je g. Skarić u objavljenim podacima dokazao za 1831.—1835., to nam ovi i od g. Čorovića objavljeni podaci potvrđuju za još ranije vreme: bosansko-hercegovački Srbi pojavljuju se već na osvitlu XIX. stoleća kao dobro uvedeni u domaćoj i izvoznoj trgovini.

Broj jugoslovenskih trgovaca, njihova pokretljivost, njihove međusobne veze i njihova pojava na svim važnijim okolnim trgovačkim tržištima u susjednim zemljama (Beču, Trstu, Dubrovniku, Splitu, Brodu, Skoplju) njihovo razumevanje trgovačkog posla osobito njihovo sudelovanje u pamučnoj trgovini za vreme kontinentalnog zatvora upućuje nas, da period prelaska Srba od drugih zanimanja osobito od zanata na trgovinu pomaknemo mnogo dalje u prošlost, nego što se to moglo na osnovu ono malo dosad objavljenog materijala tvrditi.

Daljnja ispitivanja u ovom pravcu pridonela bi da se bolje osvetli važno pitanje o postanku i razvitku jugoslovenskog hrišćanskog trgovačkog i građanskog staleža i o njegovoj privrednoj i kulturnoj ulozi u prošlosti našega naroda

Rezultati koje smo dobili za privrednu i kulturnu istoriju našeg naroda u jednom dužem periodu i na široj teritoriji samo iz jednog, ne odveć opsežnog, niti potpuno trgovačkog arhiva, potiču nas sami sobom na razmišljanje, kako takvi privatni arhivi sadržaju dragocenog materijala, i kako ga je vrlo mnogo propalo, jer se nije shvatilo njegovo značenje pa se na nj nije obraćala gotovo nikakova kažnja. I ako tu, sigurno, nismo imali ni za našu užu istoriju građe ni blizu od one važnosti, kakvu su imali za opštu istoriju n. p. arhivi čuvene nemačke trgovačke kuće Fugera, saveza Hanse i sl., ipak smo imali sigurno dosta materijala, koji su miševi izeli po tavanima i magazama ili su ga naslednici upotrebili za zamotavanje i pakovanje, ne znajući za njegovu važnost. Ja sam se pre rata bio počeo baviti u Sarajevu prikupljanjem bosanskih trgovačkih arhiva, ali je rat taj rad prekinuo. Verovatno je za vremena rata mnogo propalo i od onog oskudnog materijala, koji se bio još očuvao u privatnom posedu. Ipak bi trebalo prikupiti na jednom mestu i sačuvati ono što se još održalo. To ga će materijala, po svojoj prilici, biti još u Bosni i južnoj Srbiji.

Pored pismenih trgovačkih dokumenata trebalo bi prikupiti i tradiciju osobito od članova starih trgovačkih porodica. Tu bi se moglo još dobiti i sačuvati dosta važnih podataka za istoriju naše trgovine i trgovačkog rada, za naseljavanje gradova i razvitak našeg građanstva. Još živi članovi tih porodica pokazali bi, sigurno, dovoljno razumevanja i interesa za to da se sačuva uspomena njihovih predaka, koji su se istakli u ekonomskoj borbi. S njima će svakim danom sve više izumirati i ta tradicija.

Našim gradskim naseljima, njihovoj prošlosti, poreklu njihova stanovništva, razvitku zanata i trgovine u njima nije dosad obraćana ni blizu onolika pažnja kao seoskim naseljima. To proučavanje istaklo bi i rešilo mnogo interesantnih istorijskih, ekonomskih i socijalnih problema. Trgovački arhivi služe kao vrlo vredan izvor prve ruke za njihovo rešavanje. Oni daju često vernu sliku ne samo poslovnih nastojanja nego i intimnog života i kulture cele sredine.

Trgovački arhivi i tradicija naših trgovačkih porodica podložni su sve više, svakim danom, propadanju i hitna je potreba da se spase što se još dade spasti.

Turski arhivi imaće sigurno dosta dragocenog materijala i za ovaj deo naše istorije kao i za druge. Dok se ne mogne početi s njihovim sistematskim iskorišćavanjem, koristan bi posao bio prenositi iz turske literature važnije priloge kao što je na pr. napred spomenuto vrlo inte-

resantno pismo inspektora Ahmeda Dževdeta iz 1864 god. o načinu
trgovanja u Bosni, koje je preveo H. Kreševljaković u 2. svesku »Narodne
Starine«.

Résumé. M. Dr. Vasilj Popović, professeur de l'Université de Belgrade, fait,
dans l'article ci-dessus («Le commerce de la maison Budimlić de Saraëvo»), un tableau
du commerce d'une maison dans la première moitié du XIXe siècle. L'article est fait
d'après les archives de l'Institut oriental de Saraëvo. L'auteur décrit le commerce du
coton à l'époque de Napoléon Ier, surtout pendant l'occupation française des »provinces
illyriennes« (comme fut nommé le territoire yougoslave respectif) et du temps du blocus
continental napoléonien; le commerce de la maison Budimlić avec Raguse, Vieille Serbie,
Dalmatie, Trieste, Croatie. La famille Budimlić faisait aussi du commerce avec toute
sorte d'épicerie, matières premières, avec du fer, mêmes avec des livres ecclésiastiques.
Elle exportait de la Bosnie: la cire, la laine lavée (de Bosnie et de Mostar), les fourrures,
les langues de boeufs les jambons fumés; servait d'intermédiaire pour la Serbie: dans les
articles suivant: huile, ris, café, sucre, produits métallurgiques. Il en était de même
pour la Macédoine. Très caractéristique est la tenue des livres, primitive, même
patriarcale; le transport était lent et difficile, la poste des plus primitives. L'auteur
donne à la fin un tableau de la monnaie de l'époque qui pourra servir à la numismatique
moderne.